

WERK & ONTSPANNING

‘Entre le livre et le lecteur, il y a le bibliothécaire’¹

De bibliotheek als ontmoetingsplaats in Gent (1890-1914)

Ruben Mantels

Op 10 maart 2017 opende in Gent De Krook, een nieuwe stadsbibliotheek. ‘De Krook moet een nieuwe stadswijk in de stad worden’, vertelt de bevoegde schepen. ‘Het is meer dan een gebouw, maar ook een ontmoetingsplek’.² De bibliotheek ontsluit een nieuw gebied in het stadscentrum en legt met een voorplein, fiets- en wandelpaden en twee nieuwe bruggen verbindingen met de omgeving. Behalve de collectie, herbergt De Krook een leescafé, een studiezaal, een radiostudio, onderwijs- en laboratoriumvoorzieningen en verschillende auditoria. Er zijn aparte en aangepaste verdiepingen voor de kinder- en de jeugdafdeling. Overal vind je zeteltjes en meubilair. De Krook is een hangplek, een studeerplek, een educatieve plek, een technologische plek, een openbare ruimte waar iedereen welkom is. Het hypermoderne gebouw doet bijna vergeten dat de bibliotheek in essentie bemiddelt in de ontmoeting tussen lezer en boek.

De Krook ligt op een boogscheut van de Boekentoren van Henry van de Velde, waar sinds 1940 de universiteitsbibliotheek gevestigd is. Ook daar wordt gewerkt aan de bibliotheek van de toekomst.³ Van een noodzakelijke restauratiecampagne is gebruikgemaakt om een nieuw ondergronds depot aan te leggen waarin de collectie optimaal bewaard kan worden. Meteen is de depotruimte ook verdubbeld in omvang. Voor de lezer komt er een nieuwe leeszaalinrichting, een leescafé, een buitenterras en een publiekelijk toegankelijke belvedere op de top van de toren. Samen met het naastgelegen paviljoen Vandenhove, dat een kunstcollectie en ateliers voor de Vakgroepen Kunstgeschiedenis en Architectuur en Stedenbouw zal tellen, vormt de as Krook-Boekentoren voortaan onderdeel van een kunstenkwartier, dat via het Sint-Pietersplein doorloopt tot het museumkwartier, waar het Stedelijk Museum voor Actuele Kunst, het Museum voor Schone Kunsten en het binnenkort geopende Universiteitsmuseum gevestigd zijn.

Als stads- en universiteitsbibliotheek vormen De Krook en de Boekentoren een institutionele tweeling, die pas sinds 1940 van elkaar gescheiden is. Het zijn twee loten van dezelfde stam.⁴

1 Dit citaat is afkomstig uit een knipsel (*La Gazette de Bruxelles*, 23 juli 1905) dat de toenmalige hoofdbibliothecaris Ferdinand vander Haeghen bewaard heeft in het bibliotheekarchief (centraal archief UB Gent, doos 15).

2 ‘Zoals De Krook is er geen bib in België’, in: *De Tijd*, 10 maart 2017.

3 Van Peteghem 2010, 176-180.

4 Voor een korte geschiedenis van de Gentse stads- en universiteitsbibliotheek, zie Apers 1933. Ouder, maar waardevol voor de negentiende eeuw, is Voisin 1839. Over De Krook verscheen onlangs Musschoot 2017. Ook een nieuwe geschiedenis van de universiteitsbibliotheek is in voorbereiding.

Buitenzicht op de Baudelookapel, het hart van de bibliotheek. Het kaartje markeert de burens: de Ottogracht, het atheneum en de botanische tuin. Bron: Constant d'Hoy, Universiteitsbibliotheek Gent.

Tussen 1817 en 1940 bediende één gemeenschappelijke bibliotheek zowel de stedelijke als de universitaire bevolking, vanuit één gebouw, gelegen aan de Ottogracht, in het noorden van de stad, op een kwartier stappen van het centrum. Welke functie bekleedde die historische bibliotheek, in het toenmalige stedelijke landschap?

De stads- en universiteitsbibliotheek anno 1900

Een set foto's van Constant d'Hoy toont de stads- en universiteitsbibliotheek in februari 1900.⁵ Een buitenzicht laat zien hoe het voormalige abdijgebouw gelegen is naast het koninklijk atheneum en de botanische tuin. Aan de achterkant loopt een gracht, die verantwoordelijk was voor de legendarische vochtigheid; nog in augustus 1900 zou de bibliotheek een tijdlang

⁵ UB Gent, FOT.057/1-5.

gesloten worden als gevolg van een woekerende schimmelplaag.⁶ De gracht is afgesloten door een oude kloostermuur die een deel van de kloosterkapel aan het zicht onttrekt. Sinds de stichting van de bibliotheek in 1797 vormde deze kapel het kloppende hart van de instelling, met in de middenbeuk de leeszaal (publiek) en in de zijbeuken de boekenrekken (collectie). Pas in 1861 kwam er een aparte leeszaal, evenwijdig opgetrokken langs de kapel en uitkijkend op de binnenkoer, die getoond wordt op een tweede foto van D'Hoy: kale bomen en wat verwilderde struiken, in het zwart-wit van een februariwinter. Met deze nieuwe vleugel kwam er een scheiding tussen leeszaal en magazijn en het werk van consultatie en conservatie. Het boek en zijn lezer werden uit elkaar gehaald maar via het catalogusnummer tijdelijk met elkaar verenigd op een werktafel. Als bemiddelaar trad de bibliothecaris op, die ingewijd was in het complexe parcours van historisch gegroeide systematieken, registers en fichesystemen die de collectie ontsloten.

Rondom de binnenkoer – gevormd door de historische abdijtuin – situeren zich drie vleugels waarin de personeelsvertrekken zich bevonden. Het publiek betrad de bibliotheek langs de zijkant via een classicistisch portaal, een vestibule, die dateerde uit 1818; erboven hing het plakkaat 'Bibliothèque de la ville et de l'Université'.⁷ Voor het portaal lag een pleintje, dat de bibliotheek verbond met de Sint-Jacobskerk, en waar wekelijks de prondelmarkt plaatsvond. Verder beschikte de bibliotheek over een bewaarzaal voor de handschriften en de zogenaamde 'Salle des Gantois', een thematische zaal gewijd aan de geschiedenis van de stad. Deze laatste werd eveneens in februari 1900 door D'Hoy gefotografeerd. Hij toont ons een volgestouwde ruimte, gevuld met foliodelen, atlas- en kaartenmateriaal en zware houten bibliotheekmeubelen, die een idee geven van de schilderachtig-romantische sfeer van het oude kloostercomplex. Bibliothecaris René Apers die vanaf 1911 in de stads- en universiteitsbibliotheek werkte, zou later getuigen hoe het bibliotheekpersoneel met bewondering keek 'naar de bezoeker, die de moed had in deze zware atmosfeer [...] zijn dorst naar wetenschap te komen laven'.⁸

Deze foto's tonen een lege bibliotheek, zonder lezers en zonder personeel. Die waren er echter wel degelijk. In 1895 werden er 15.356 boeken geconsulteerd in de leeszaal.⁹ Het totaal aantal bezoekers – gedefinieerd als personen die het bibliotheekregister hadden ondertekend – lag dat jaar op 10.191, maar schommelde sterk per seizoen. In de wintermaanden was het veel drukker dan in de zomer. In november 1895 had de bibliotheek bijvoorbeeld 1333 bezoekers, in augustus slechts 234. De bibliotheekstatistieken die bibliothecaris Ferdinand vander Haeghen (1830-1913) voor de jaren 1890 opstelde, suggereren met andere woorden een drukte die niet op de foto's te zien is: gemiddeld waren er jaarlijks een twaalfduizend bezoekers en werden er dertig à veertigduizend boeken uit het magazijn gehaald. Het interbibliothecair leenverkeer is daar niet bijgeteld, evenmin als het verwerken van de aanwinsten in de collectie; gemiddeld groeide elk jaar de collectie met zeven à achtduizend werken, die zowel verkregen werden uit aankoop als schenking. In 1899 overschreed de bibliotheekcollectie de driehonderdduizend delen, terwijl ze daarnaast ongeveer tweeduizend handschriften en zevenhonderdduizend stuks

6 Universiteitsarchief Gent, 4A2/4, doos 81: Briefwisseling tussen Vander Haeghen en de beheerder-inspecteur, juli-augustus 1900.

7 Apers 1933, 23.

8 Apers 1957, 70.

9 UB Gent, centraal archief, doos 17: Statistieken, 1869-1895 en doos 22: Statistieken, 1882-1900.

‘vliegende bladen’ in bezit had, losse stukken die zonder vereiste van vorm in een almaar uitdijend alfabetisch klasement werden gehouden.

Tegenover deze weelde, stond slechts een kleine bibliotheekstaf.¹⁰ Er waren een hoofdbibliothecaris, twee onderbibliothecarissen, een hulpbibliothecaris, een conciërge en een *garçon de salle*. Die waren verantwoordelijk voor het registreren van de inkomende volumes, de boekhouding, de acquisitie, het catalogeren, het klasseren, het verwerken van de lopende tijdschriften, de leeszaalbediening, de organisatie van de uitleen en het interbibliotheaire verkeer, de boekconservatie, met inbegrip van het bindwerk. De algemene leiding, het verzorgen van de correspondentie, de rapportering en de vertegenwoordiging van de bibliotheek binnen de stedelijke en universitaire gemeenschap lag bij de hoofdbibliothecaris. Tussen 1869 en 1911 was dit de bibliofiel Vander Haeghen, die omwille van zijn verzameldrift en langdurig mandaat legendarisch geworden is.¹¹

Het Gentse bibliotheeklandschap

In 1797 was de bibliotheek gesticht, onder druk van de Franse revolutionairen, met de collecties van de geconfisqueerde abdij- en kloosterbibliotheken uit het Scheldepartement. Het duurde even voor de omvangrijke boeken- en handschriftencollectie uit kerkelijk bezit daadwerkelijk openbaar werd; pas in 1801 opende de bibliotheek haar deuren voor het publiek. In 1804 veranderde haar statuut en werd de centrale bibliotheek – zoals die in elk van de negen departementen van de geannexeerde Zuidelijke Nederlanden tot stand was gekomen – een stadsbibliotheek. Bij de oprichting van de universiteit, op 9 november 1817, veranderde het statuut van de Baudeloobibliotheek een derde maal en werd die een stads- en universiteitsbibliotheek. Dat zou zo blijven tot 1940.¹²

Aan het begin van de negentiende eeuw vervulde deze bibliotheek een exclusieve rol in de stedelijke lectuurvoorziening. Gent telde enkele belangrijke families van boekhandelaren en boekdrukkers; er was een bloeiend tweedehandscircuit op de veilingmarkten, waar privéverzamelaars als gevolg van de ‘revolutionaire’ bevrijding van het boek belangrijke collecties konden aanleggen. Er was echter geen andere plek in de stad die kosteloze toegang bood aan een verzameling boeken en handschriften.¹³ Toch was het bepaald geen stormloop: uit cijfergegevens blijkt dat gemiddeld tien à vijftien bezoekers per dag de bibliotheek bezochten.¹⁴ Verklaringen moeten gezocht worden in de hoge analfabetiseringscijfers, de sociale drempel en de *décalage* tussen de gangbare leescultuur van almanakken, volks- en devotieliteratuur en het

10 UB Gent, centraal archief, doos 17: Enquête, 1894 en ‘Nota van Vander Haeghen over het personeel’, [1899].

11 Rudelsheim 1901, lxxvii-lxxxvi en Uyttenhove en Van Peteghem 2008, 89-104.

12 Derolez 1987, 9-15. Een breder beeld van de departementale bibliotheken biedt Janssens 2005, 77-97.

13 Zie Van der Woude 1985; Simons 2013, 19; Pauwels 2000, 259-95 en Pauwels 2008, 333-45. Omstreeks 1840 telde men 48 grote privéverzamelaars in Gent, wier gezamenlijke collectie viermaal zo groot was als die van de stads- en universiteitsbibliotheek.

14 RA Gent, fonds Scheldepartement, 9011/15: Brief van burgemeester Vanderhaeghen aan prefect Desmousseaux, 30 september 1813 bevat cijfers voor 1812; Voisin 1839, 55 bevat cijfers voor 1837.

De binnentuin van de bibliotheek. In de linkerhoek zijn drie ramen van de in 1861 gebouwde leeszaal in beeld.
Bron: Constant d'Hoy, Universiteitsbibliotheek Gent.

high brow karakter van de bibliotheekcollectie, met zijn middeleeuwse handschriften, Latijnse drukken en moderne wetenschappelijke literatuur.¹⁵

Aan het einde van de negentiende eeuw was de situatie helemaal veranderd. De alfabetiseringsgraad was gestegen boven de 80% voor mannen en boven de 60% voor vrouwen: het leespotentieel van de stad was dus flink toegenomen. Aan de aanbodzijde had de stads- en universiteitsbibliotheek haar monopolie echter verloren. Er was een netwerk van bibliotheekjes tot stand gekomen, verspreid over het stedelijke landschap: verenigings- en genootschapsbibliotheken, maatschappijbibliotheken, vakbibliotheken, volksbibliotheken, Franstalige en Nederlandstalige, van liberale, socialistische of katholieke signatuur, gelegen in het centrum of de periferie van de stad.¹⁶ Een belangrijke motor achter de bibliotheekexpansie was de levensbeschouwelijke strijd. In 1865 was in Gent de eerste Willemsfondsbibliotheek opgericht, wat in de Belgische bibliotheekgeschiedenis een vergelijkbaar ijkpunt is als de oprichting van de eerste Nutsbibliotheek in Nederland in 1794.¹⁷ Dit liberale initiatief lokte een tegenoffensief van katholieke en socialistische boekerijen uit, de ziel van het volk stond op het spel.¹⁸ Samen

¹⁵ Vermeulen 1984, 127-128. In 1845 verscheen de *Enquête sur le travail et la condition physique et morale des ouvriers employés dans les manufactures de coton*, een onderzoek waarin de mensonwaardige leefomstandigheden in de Gentse arbeidersbuurten werden blootgelegd. Op de 1000 mannelijke arbeiders, konden er maar 48 lezen en schrijven; bij de vrouwen lag het aantal nog lager. Men had werkdagen van 12 tot 14 uur. De mogelijkheid om in deze periode een bibliotheek te bezoeken, mag dus een privilege genoemd worden.

¹⁶ Arnaut 1983-1984, Laureys 1986 en Simons 2013, 174-190.

¹⁷ Daelman 1993, 223-252 en Schneiders 1997, 116.

¹⁸ Het Willemsfonds stichtte zijn eerste bibliotheek in 1865, het Davidsfonds in 1876; beide zouden in totaal vijf

De 'zaal van de Gentenaren'. Bron: Constant d'Hoy, Universiteitsbibliotheek Gent.

met de wat oudere lees kabinetten en verenigingsbibliotheeken, die meestal exclusief bestemd waren voor de leden, zorgde dit ervoor dat in Gent een wijidvertakt bibliotheeknetwerk tot stand kwam, vaak piepkleine collecties, maar met een groot lezersbereik en een snelle boekcirculatie. Zo leenden de vijf Gentse bibliotheekjes van het Willemsfonds samen tussen 1865 en 1896 bijna twee miljoen boeken uit.

Voor de gemiddelde Gentenaar was de officiële stadsbibliotheek aan de Ottogracht dus niet de plek waar hij zijn leescultuur beleefde. Arbeiders trokken bijvoorbeeld naar de Vrijzinnige Werkmansbibliotheek Leeren Vereert, die in 1915 verhuisde naar het nieuwe feestlokaal van de socialistische coöperatieve Vooruit.¹⁹ Rond dat ogenblik telde zij meer dan vierduizend ingeschreven lezers en meer dan dertigduizend ontleningen per jaar. Behalve een selectie van boeken, tijdschriften en kranten, bood de bibliotheek een volksverheffend programma aan, gericht op de intellectuele emancipatie van de arbeidersklasse. De Vlaamsvoelende, liberaal-vrijzinnig georiënteerde burgerij had een ander trefpunt: het Van Crombrughe Genootschap – waar Multatuli eens sprak – en dat sinds 1892 gelegen was aan de Huidevetterskaai en dat 'de beschaving en verlichting der leden en het onderhouden der vriendschap en verbroedering' tot doel stelde. In 1897 overschreed haar bibliotheek de drieduizend delen. Zij was gevuld met

Gentse bibliotheken aanhouden. Al voor de stichting van Vooruit had de vakvereniging van de Broederlijke Wevers in 1860 een eerste Leesgezelschap ingericht. De socialistische arbeidersbeweging zou uiteindelijk drie bibliotheken oprichten in Gent, die geconsolideerd werden in hun volkshuizen: Ons Huis aan de Vrijdagmarkt en Feestlokaal Vooruit in de Sint-Pietersnieuwstraat, die beide over een chique leeszaal beschikten.

¹⁹ Nys 2013, 114-122.

Nederlandstalige en Franstalige boeken die je in een leesbibliotheek kon verwachten: romans maakten één derde van de collectie uit, gevolgd door geschiedenisboeken, reisverhalen, wetenschappelijke en 'nutsliteratuur' en ten slotte dicht- en toneelwerk.²⁰

Het bibliotheeklandschap in Gent bleek maatwerk, met tientallen bibliotheekjes afgestemd op de smaak en gezindheid van de bevolking; van de Koninklijke Maatschappij der Vereenigde Werklieden tot de Volksbibliotheek van 't Gesticht voor de Christelijke Jongheid te Gent - Meulestede, de ontmoeting met het boek was binnen ieders handbereik gekomen.

Een unicum in dit landschap was een kinderbibliotheek, die in 1910 haar deuren opende. Reformpedagogische ideeën lagen aan de grondslag van dit initiatief, dat voornamelijk gedragen werd door een lokaal netwerk van sociaal geëngageerde, feministische vrouwen.²¹ Het emancipatorische profiel van deze kinderleeszaal, gelegen in een arbeidersbuurt, met een theoretisch onderbouwd aanbod van 'goede kinderliteratuur', lag mijlenver van de traditionele stads- en universiteitsbibliotheek aan de Ottogracht, die in 1897 haar honderdste verjaardag met een academische plechtigheid gevierd had.²²

De 'Ottogracht' was aan het einde van de negentiende eeuw niet dé centrale ontmoetingsplek voor het boek en zijn lezer, zoals zijn opvolger De Krook in het begin van de eenentwintigste eeuw. Een belangrijke verklaring lag nog steeds in de aard van de collectie. De stads- en universiteitsbibliotheek was uitgegroeid tot een wetenschappelijke bibliotheek, met een belangrijk historisch patrimonium van handschriften, incunabels en kostbare drukken. Van der Haeghen verklaarde: 'Notre bibliothèque, étant avant tout un bibliothèque universitaire, c.a.d. scientifique, n'achète jamais des romans.'²³ Dit profiel van de collectie beperkte automatisch het leespubliek tot het gestudeerde, burgerlijke deel van de bevolking, met de universitaire populatie voorop. Men kwam er om te studeren, dan wel te lezen. Er heerste de gedempte sfeer van een geleerdenbibliotheek. Een bezoeker omschreef de instelling in 1901 als een 'tempel der wetenschap, te midden van het gewoel van 't nijvere Gent, een heiligdom, dat men met ontzag binnentreedt'.²⁴ De stads- en universiteitsbibliotheek bleek geen plek voor de massa, maar wel een adres voor gerenommeerde bibliografen, zoals John Willis Clark, archivaris van Cambridge University, of Léopold Delisle, hoofd van de Bibliothèque Nationale in Parijs.²⁵ Het was een openbare bibliotheek, maar met een particulier karakter, bestemd voor een specifiek publiek.

Na 1918 werd de schijn niet langer opgehouden: het plakkaat 'Bibliothèque de la ville et de l'Université' werd vervangen door 'Bibliothèque de l'Université - Universiteitsbibliotheek'.²⁶ Tegelijkertijd groeide vanuit de openbare bibliotheekbeweging het protest tegen de stad, die zich desondanks bleef verschuilen achter de fictie van de Ottogracht, om niet te investeren in

20 Laureys 1986, 352-392.

21 Verbruggen en Carlier 2011, 5-41.

22 Bergmans 1897 en *Université de Gand. Année académique 1898-1899. Ouverture solennelle des cours, 18 octobre 1898. Gent, 1898*, 115-117.

23 UB Gent, centraal archief, doos 17: Enquête, 1869.

24 Rudelsheim 1901, lxx.

25 Clark bezocht de bibliotheek in juli 1899, Delisle in juni 1905, zie UB Gent, G.5610: 'Livre d'Or de la Bibliothèque de la Ville et de l'Université'.

26 Apers 1933, 23.

een eigen stedelijke boekerij, zoals de wet van 1921 had mogelijk gemaakt.²⁷

Zicht op de lezer

Het bibliotheekreglement uit 1837, herzien in 1859, stelde behalve de meerderjarigheid geen andere eisen aan de bezoeker. Het publiek mocht vrijelijk binnenlopen. In de praktijk gold er een uitzondering op de meerderjarigheidsregel voor de leerlingen van het naburige atheneum. Voor de uitleen werden er wel voorwaarden gesteld. Het 'lenen der boeken buiten de zaal' was voorbehouden aan 'personen welke gekend zyn als zich met letterkundige navorschingen en nuttige werken onledig houdende, en welke van eene gekende treffelykheid zyn'.²⁸ De Franse vertaling accentueerde nog sterker het onderliggende wantrouwen: het moest gaan om personen 'd'un solvabilité notoire'. Voor de groep studenten gold er nog de bijzondere beperking dat zij enkel met een schriftelijke borgverklaring van een professor boeken mochten lenen.

Helaas beschikken we niet over een bron om de sociale samenstelling van het leeszaalpubliek verder in detail te bestuderen. Wel beschikken we over aantallen en terloopse aanwijzingen, zoals een brief uit 1896, waarin de hoofdbibliothecaris verklaarde dat zijn leeszaal enkel door magistraten, advocaten, dokters en studenten bezocht werd; verder kunnen we de leesvoorkeur van het publiek in grove trekken reconstrueren, de condities van het leeszaalbezoek oproepen en inzoomen op specifieke groepen, zoals studenten, professoren en de oudheidkundige gemeenschap.²⁹

In het fin de siècle varieerde het aantal jaarlijkse bezoekers van 14638 (1889) tot 9878 (1893).³⁰ Een overweldigende meerderheid daarvan was mannelijk: voor alle honderd mannen die er kwamen, wandelde er één vrouw naar binnen.³¹ De bibliotheek evenaarde daarmee het genderpatroon van de universiteit: drie vrouwelijke studenten stonden daar in het jaar 1900 tegenover 799 mannelijke soortgenoten, terwijl in het professorenkorps en universiteitsbestuur helemaal geen vrouw te bespeuren was.³² Ook het bibliotheekpersoneel was exclusief mannelijk. Al zou daar tijdens de Eerste Wereldoorlog verandering in komen.

Een tweede karaktertrek van het bibliotheekpubliek was de overwegend letterkundige belangstelling.³³ Met voorsprong waren 'Droit', 'Belles-Lettres' en 'Histoire' de meest geconsulteerde fondsen, gevolgd door de exactere afdelingen 'Médecine', 'Sciences physiques et mathématiques' en 'Histoire Naturelle'. Op de laatste plaats stond het fonds 'Théologie'; de

27 Schmook 1940, 67. De openbare bibliotheekwet (1921) van minister van Kunsten en Wetenschappen Jules Destrée maakte de erkenning van bibliotheken mogelijk en gaf een impuls aan de sector.

28 UB Gent, centraal archief, doos 8: Bibliotheekreglementen, 14 oktober 1837 en 25 juni 1859.

29 Universiteitsarchief Gent, 4A2/4, doos 70: Brief van Vander Haeghen aan de beheerder-inspecteur, 4 december 1896.

30 Respectievelijk het hoogste en laagste aantal uit de periode 1889-1900, zie UB Gent, centraal archief, doos 22: Statistieken 1882-1900.

31 UB Gent, centraal archief, doos 22: Statistieken, 1882-1900.

32 Danniau en Loockx 2017.

33 UB Gent, centraal archief, doos 17, bevat een thematisch overzicht per fonds van de consultaties in de leeszaal in 1888, 1893, 1894 en 1895. De cijfers dienen met enige omzichtigheid gehanteerd te worden, omdat niet meer na te trekken valt op basis van welke criteria men de fondsen heeft ingedeeld (een bijbelcommentaar zou bijvoorbeeld in *Théologie* of *Belles Lettres* geplaatst kunnen zijn).

Leeszaal van de socialistische bibliotheek van Vooruit in 1913. Bron: Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis.

rijksuniversiteit Gent beschikte dan ook niet over een theologische faculteit, terwijl het bisschoppelijke seminarie zelf over een rijke bibliotheek beschikte.³⁴ Om de verhoudingen te schetsen: in 1888 werden er 200 theologische boeken geconsulteerd tegenover 2985 juridische, 868 chemie- en fysica boeken versus 2556 geschiedenisboeken en 550 boeken uit het fonds *histoire naturelle* tegenover 1413 uit de afdeling *belles lettres*.

De *hommes de lettres* die de bibliotheek bezochten, werden sinds 1861 ontvangen in een aparte leeszaal. 'Dans les salles de lecture', schreef het artikel 10 van het bibliotheekreglement, 'l'on observe le silence et l'on garde la tête découverte'. Hoofddeksels moest men dus achterlaten in de vestiaire, net als de overjas. Boeken en handschriften moesten aangevraagd worden uit het depot, dat enkel voor het personeel toegankelijk was, maar de belangrijkste binnen- en buitenlandse kranten, de algemene tijdschriften zoals *La Revue des Deux-Mondes* en *La Revue de Belgique* en de voornaamste woordenboeken en encyclopedieën mocht de bezoeker zelf consulteren en ter plaatse lezen. Toch was er een belangrijk verschil met de krantenleeszaal van bijvoorbeeld de herensociëteit *La Concorde*, die gelegen was op de Kouter: hier mocht niet gepraat worden, noch gerookt. De sociabiliteit was dus beperkt; al respecteerden met name de studenten, zo beweren enkele klachtenbrieven, niet altijd de voorgeschreven rust.³⁵

Er bestaan verschillende foto's van de leeszaal, maar helaas is er slechts één uit deze periode met zekerheid gedateerd. De overbelichte amateurfoto uit 1898 toont een sober ingerichte ruimte, met werkruimtes opgebouwd onder de raamkozijnen, eenvoudig meubilair, elektri-

³⁴ Roegiers 2004, 227-235.

³⁵ Universiteitsarchief Gent, 4A2/4, doos 70: Brief van Vander Haeghen aan de beheerder-inspecteur, 4 december 1896 en UB Gent, centraal archief, doos 2: Brief van Vander Haeghen aan de beheerder-inspecteur, 19 juli 1904.

Binnenzicht van de leeszaal in 1898. Universiteitsbibliotheek Gent.

sche verlichting en zicht op het achtergelegen bureautje van de onderbibliothecaris.³⁶ Boven het bureautje hangt een klok. Een tweede fotoreeks, die van kort na de Eerste Wereldoorlog moet dateren, geeft veel meer details prijs.³⁷ We zien dezelfde klok, maar er is nieuw bibliotheekmeubilair. De referentiebibliotheek – rijen statig ingebonden delen – is verder uitgebouwd en de muren zijn nu aangekleed met enkele representatieve schilderijen. Er staan papiermanden naast de tafels, de handbibliotheek is per afdeling genummerd en aan de andere kant van de leeszaal, tegenover de onderbibliothecaris, zien we het verhoogje voor de leeszaalbediende.

Toch moet het er niet altijd even prettig geweest zijn. In oktober 1905 stuurde een anonieme student een lezersbrief naar *La Flandre Libérale*, waarin hij klaagde over de vreselijke werkomstandigheden in de bibliotheek, met in de eerste plaats de koude, terwijl het nog maar herfst was.³⁸ Met de regelmaat van de klok moest Vander Haeghen aankloppen bij het universiteitsbestuur voor kleine en grotere ongemakken: wateroverlast, geurhinder, stormschade, verstopte afvoeren, vochtige muren, gebroken vensters, versleten meubilair.³⁹ Apers, die in 1911 het personeelsbestand was komen vervoegen, had het over de ‘muffe, stoffige, ongezellige, koude

³⁶ UB Gent, FOT.051.01.

³⁷ UB Gent, FOT.051.02, 03 en 07.

³⁸ Het knipsel is bewaard in UB Gent, centraal archief, doos 2.

³⁹ UB Gent, centraal archief, doos 14: Stukken in verband met onderhoud en herstellingen, 1895-1898.

zalen’ van zijn bibliotheek.⁴⁰ In de bibliotheekgeschiedenis die hij in 1933 schreef, gaf hij drie verklaringen voor de – verhoudingsgewijs – beperkte aantrekkingskracht van de stad- en universiteitsbibliotheek. De perifere ligging van de bibliotheek, de niet erg aantrekkelijke lokalen en de genereuze uitleentermijnen zorgden er volgens hem voor dat de instelling haar potentieel niet kon realiseren.⁴¹

‘Ik zie je zaterdag morgen in de bibliotheek, nietwaar?’

De verklaring van Apers is een algemeen oordeel. Op individueel niveau kon de bibliotheek, ondanks haar beperkingen, wel degelijk haar rol spelen als werkzaal en ontmoetingsplek. De briefwisseling tussen de student Germaanse filologie Adolf Herckenrath en de dichter Karel van de Woestijne uit de periode 1900-1902 illustreert dit.⁴²

Herckenrath en Van de Woestijne waren jeugdvrienden. Beiden hadden schoolgelopen in het atheneum dat naast de bibliotheek lag. Beiden zouden hun humaniora niet afmaken, maar enkel Herckenrath wist via de centrale examencommissie de toelating te verkrijgen om universitaire studies aan te vatten. Tussen 1900 en 1904 volgde hij, zonder succes, de opleiding Germaanse filologie, terwijl hij als letterkundige actief was in enkele tijdschriften en gedichten schreef; hij ontplooiëde zich verder als boekhandelaar-uitgever en opende in 1909 een zaak die succesvol werd in de Veldstraat, vlakbij de universitaire Aula.⁴³

Terwijl Herckenrath aan zijn studies begon, voelde Van de Woestijne de nood om Gent te verlaten.⁴⁴ De tweeëntwintigjarige dichter zou van 19 april 1900 tot 18 januari 1904 in Sint-Martens-Latem verblijven. In het even buiten Gent gelegen Leiedorp vond Van de Woestijne de rust van de natuur en het gezelschap van de schilders en bohémiens die van Latem een kunstenaarskolonie maakten. Zijn verblijf in Latem werd een vruchtbare periode. Van de Woestijne voltooide er zijn debuutbundel *Het vader-huis* (1903), schreef er bijna integraal zijn tweede bundel, publiceerde de aan Herckenrath opgedragen *Laethemsche brieven over de Lente* (1901), werkte aan enkele prozateksten en aan een nooit voltooid historisch theaterstuk, *Carlos van Spanje*.

Voor al dit schrijverswerk had Van de Woestijne een bibliotheek nodig. Gelukkig was er Herckenrath. Een heleboel brieven verlieten zijn Latemse oord, waarin hij zijn vriend in monter bewoordingen om klusjes verzocht.⁴⁵ Nog maar enkele dagen na zijn aankomst in Latem, moest Herckenrath hem een deel uit de *Horae Belgicae* (een negentiende-eeuws tijdschrift gewijd aan Middelnederlandse studies) nasturen met het oog op zijn lopende studie van vijftiende-eeuwse liederen. Voor het theaterstuk over Karel V, dat in mei-juni 1901 bovenaan de stapel

⁴⁰ Apers 83.

⁴¹ Apers 81.

⁴² De brieven worden bewaard in het privéarchief van de familie Herckenrath, maar hun signalement is opgenomen in Vandevoorde 2007a. Met dank aan Hans Vandevoorde voor het bezorgen van de briefwisseling in kopie.

⁴³ Vandevoorde s.d.

⁴⁴ Vandevoorde 2007b.

⁴⁵ De brieven van Van de Woestijne aan Herckenrath waarin de bibliotheek vermeld wordt zijn: [na 14 april 1900], 7 september 1900, 26 september 1900, 26 oktober 1900, 9 november 1900, 7 maart 1901, 22 mei 1901, 28 mei 1901, 30 mei 1901, 31 mei 1901, 17 juni 1901, 26 juli 1901, 22 april 1902, 2 oktober 1902, 2 november 1902 en 8 november 1902.

op Van de Woestijnes werktafel lag, werd Herckenrath niet alleen om boeken gevraagd, maar ook om inlichtingen. ‘Waarde Dolf, Wilt ge in Larousse eens nagaan in welk jaar Elisabeth van Valois, echtgenote van Filips II geboren is?’, heette het op 28 mei 1901. Twee dagen later: ‘Terwijl je in de bibliotheek bent, zou je misschien kunnen informeerden of ze niet eene serie portretten hebben van beroemde menschen en vorsten tusschen de jaren +/- 1500-1570. Ik zou die gaarne consulteren. Ik geloof dat het bestaat’.

Herckenrath stuurde het gevraagde op naar Latem, maar soms bezorgde hij het ook in het ouderlijke huis in de Sleepstraat, waar Van de Woestijne het dan later kwam ophalen, of troffen de vrienden elkaar halverwege in de Nenuphar langs de Leie. Van de Woestijne zelf kwam regelmatig werk verrichten in de bibliotheek, op en neer wandelend vanuit Latem. Zijn brieven aan Herckenrath documenteren bezoeken aan de bibliotheek op 11 september 1900, 27 september 1900, 27 oktober 1900, 10 november 1900, 9 maart 1901, 1 juni 1901, 27 juli 1901, 23 april 1902 en 3 november 1902. Vaak was het een zaterdag. We kunnen vermoeden dat hij de leeszaal bezocht voor zijn lopende literaire werk, maar het was ook een gelegenheid om Herckenrath te ontmoeten: ‘Ik kom zaterdag naar huis. Willen we afspreken: dat ik je om 7 uur stipt in de Bibliotheek vind? Ditmaal ben ik er zeker.’⁴⁶

De universiteitsbibliotheek anno 1900 was dus een trefpunt voor Herckenrath en Van de Woestijne, een plek waar de dichter in zijn Latemse periode regelmatig naar toe trok, net zoals naar zijn ouderlijke huis in de Sleepstraat of naar de Kouter in het stadscentrum. Hij consulteerde er de collecties, maar beleefde er ook zijn vriendschap.

Universiteitsbibliotheek

Al was de officiële rol van stadsbibliotheek overgenomen door het netwerk van verenigings- en volksbibliotheken, de Ottogracht bleef voor de universitaire gemeenschap wel een belangrijke rol spelen in de voorziening van wetenschappelijke informatie. Maar ook hier was haar monopolie aangetast. Heel wat professoren beschikten over een uitgebreide privébibliotheek, terwijl de grootste studentenverenigingen een eigen bibliotheek met leeszaaltje hadden.⁴⁷ Ten derde ontstond er vanaf het einde van de negentiende eeuw een nieuw circuit in de vorm van seminarie- en laboratoriabibliotheken, die een gespecialiseerde collectie aanboden in de nabijheid van het onderwijs en onderzoek.

De afstand van de Ottogracht tot het universitaire centrum speelde de bibliotheek daarbij niet in de kaart, zeker niet in een periode waarin de wetenschapscommunicatie accelereerde en de universitaire gemeenschap fysiek uit elkaar viel. Tot 1890 was de universiteit gevestigd in één gebouw: de Aula Academica, en het aanpalende universiteitscomplex gelegen in de Voldersstraat. Parallel aan de groei van de universiteit – tussen 1880 en 1914 verdubbelde zowel het aantal studenten als professoren – kwam er een intensieve bouwfase op gang waarin de universitaire gemeenschap zich verspreidde over de stad.⁴⁸ De ingenieurs en wetenschappers

⁴⁶ Brief van Van de Woestijne aan Herckenrath, 26 juli 1901.

⁴⁷ Wuyts 2016, 98–113.

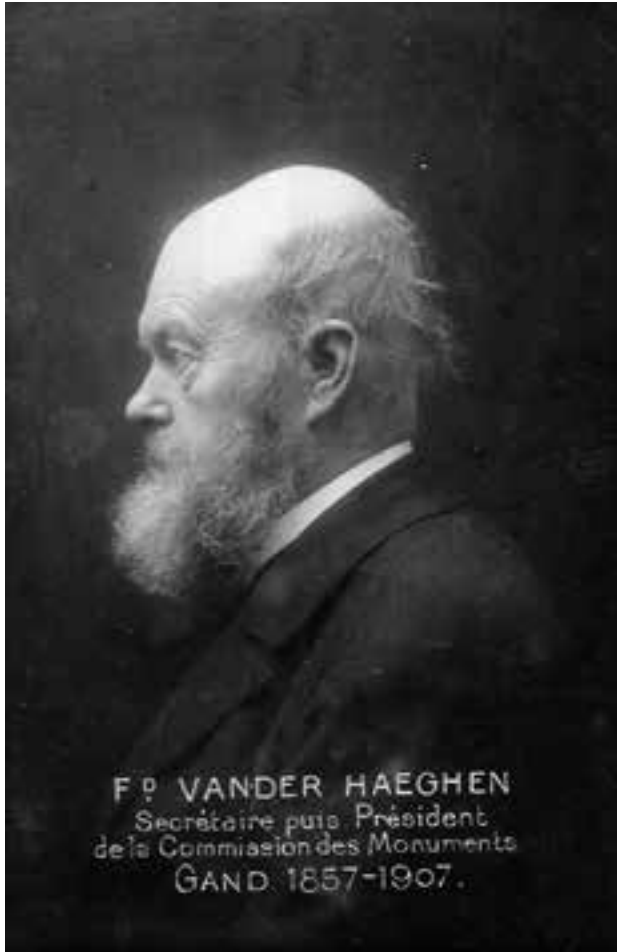
⁴⁸ Mantels 2013, 27–32.

De student Richard Vankenhove poseert in de seminariebibliotheek van geografie. Bron: Universiteitsbibliotheek Gent.

trokken naar het Instituut voor de Wetenschappen aan de Plateaustraat, de botanici kregen een nieuwe plantentuin met bijhorend Botanisch Instituut nabij het Citadelpark, nog verder weg werd een Instituut voor Toegepaste Mechanica opgetrokken; vlakbij het stedelijke ziekenhuis, aan de Bijloke, verrezen een heel reeks paviljoenen voor nieuwe klinieken en medische instituten. Enkel de faculteiten Letteren en Wijsbegeerte en Rechten bleven achter in het complex van de Aula.

Al deze universitaire nieuwbouw lag bezuiden het centrum, alleen maar verder weg dus van de noordelijk gelegen bibliotheek. Het zadelde een universiteitsbibliotheek met de ambitie om wetenschapsdomeinen te verbinden en kennis ter beschikking te stellen met een serieuze handicap op. Het plan voor de verhuizing heeft meerdere malen op tafel gelegen. In het fin de siècle zijn er drie ernstige mogelijkheden bestudeerd, in 1892, 1902 en 1911, telkens

Portret van bibliothecaris Ferdinand vander Haeghen (1830-1911).
Bron: Universiteitsbibliotheek Gent.

met als doel de bibliotheek in het hart van de universiteit te brengen.⁴⁹ Driemaal is het misgelopen. Pas in 1933 kwam de opdracht voor de Boekentoren. Tijdens de Tweede Wereldoorlog verhuisde de bibliotheek naar het gebouw van Van de Velde, dat een baken in de stad zou vormen; maar toen al had de universitaire versplintering zich nog verder doorgezet, en was er een gedecentraliseerd bibliotheekmodel van instituut- en laboratoriumbibliotheeken uitgebouwd om de wetenschappelijke informatie tot in de kleinste hoekjes van de universiteit te brengen.

Als de universiteitsbibliotheek een verbindende factor wilde zijn binnen de universitaire gemeenschap, dan moest ze door middel van een netwerk van kleinere leesalen de universitaire desintegratie volgen. Het zou een leidende gedachte worden voor de Gentse universiteitsbibliotheek in de twintigste eeuw, waarbij de verhouding tussen de centrale bibliotheek en de gedecentraliseerde onderdelen telkens herdacht moest worden: de pragmatiek van de leesalen stond telkens opnieuw tegenover de efficiëntiewinst van het geheel.

49 Apers 1933, 29-32. Voor de verhuisplannen van 1892, zie Van Rysselberghe [1892].

De aanzet voor deze ontwikkeling werd gegeven in het fin de siècle. Vanuit de Ottogracht ondersteunde Vander Haeghen het seminariemodel, door er vaktijdschriften en referentiewerken in depot te stellen. In 1905 ondersteunde hij bijvoorbeeld het verzoek om collectiedelen af te staan voor de uitbouw van een vakbibliotheek in het Fysicallaboratorium.⁵⁰ Dezelfde gunst verleende hij een jaar later aan de seminariebibliotheek van de faculteit Letteren en Wijsbegeerte: een hele reeks woordenboeken, naslagwerken en encyclopedieën uit de 'centrale' bibliotheek kwamen er terecht, binnen handbereik van het lopende onderwijs en onderzoek.⁵¹ De studenten waren trouwens de vragende partij voor deze ontwikkeling: al in 1893 had een van de studentenkoepels het universiteitsbestuur verzocht om leeszalen te openen in het ziekenhuis en in het Instituut voor de Wetenschappen. Aangezien het onmogelijk was om tussen de lessen naar de Ottogracht te wandelen, schreven de studenten laconiek, zat er momenteel niets anders op dan op café te gaan; een gedecentraliseerde leeszaal zou tot een nuttigere ontmoetingsplek kunnen uitgroeien, luidde hun verzoek.⁵²

Behalve met het seminariemodel remedieerde Vander Haeghen de beperkingen van zijn bibliotheek door te voorzien in royale openingsuren, een flexibel uitleenregime – tussen 1890 en 1900 zou het uitleenvolume met tienduizend eenheden stijgen, van 31.173 tot 40.371 – en uitstekende faciliteiten voor interbibliotheekair leenverkeer.⁵³ In 1885 stond de bibliotheek in rechtstreeks contact met 92 buitenlandse instellingen, wier collectie slechts een aanvraagformulier verwijderd was: dit internationale leenverkeer vormde de onderbouw van het kosmopolitische wetenschapsmodel van het fin de siècle.⁵⁴ De fysieke limieten van de bibliotheek werden verruimd, door er een hub van internationaal in- en uitgaand boekenverkeer van te maken. Met deze service kon, in theorie, elke burger van Gent de collectie van de belangrijkste Europese bibliotheken raadplegen; hij moest er alleen naar de Ottogracht voor gaan.

Genootschappelijkheid: de oudheidkundige gemeenschap

Voor de universitaire gemeenschap speelde de universiteitsbibliotheek een belangrijke rol in de wetenschappelijke informatievoorziening. Zij was echter niet die genoeglijke ontmoetingsplek waar wetenschappelijke sociabiliteit gecultiveerd werd. Professoren beleefden die in hun privébibliotheek, zoals het dagboek van historicus Paul Fredericq illustreert: zijn in 1889 betrokken studeerkamer in de Winkelstraat was een 'heilighdom', waar hij leefde 'te midden van [z]ijne boeken', studenten en collega's ontving en zijn onderzoek verrichtte.⁵⁵ Ook

50 UB Gent, centraal archief, doos 19: Stukken in verband met de bibliotheek van het Laboratoire de Physique, 1905.

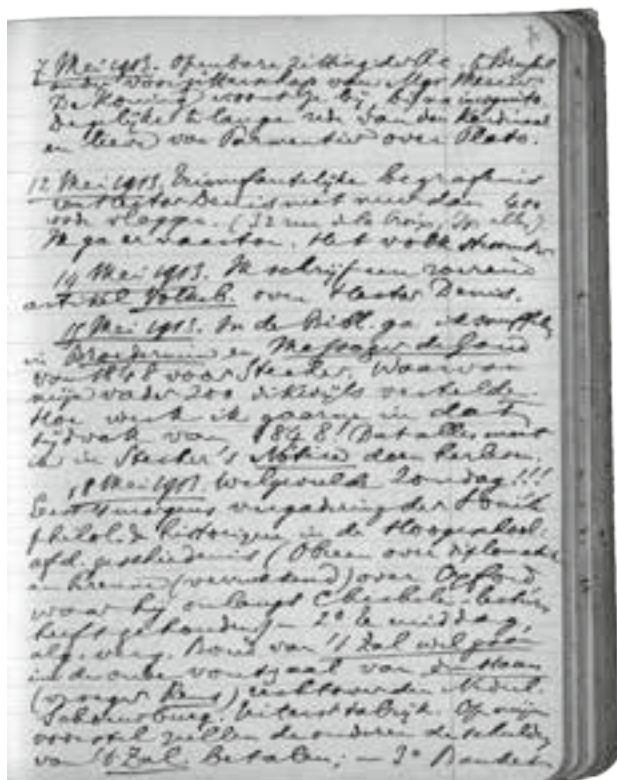
51 Universiteitsarchief Gent, 4A2/4, doos 181, map 144: Stukken van Willem de Vreese in verband met de seminariebibliotheek Letteren en Wijsbegeerte, 1916-1917.

52 UB Gent, Vliegende Bladen, HFI.B.37.39: Brief van de Société Générale des Etudiants Libéraux aan de beheerder-inspecteur, 15 maart 1893.

53 Een overzicht van de openingsuren in Apers 1933, 76-78. Vanaf 1873 had Vander Haeghen een avondleeszaal ingevoerd, waarbij de bibliotheek tot negen uur 's avonds geopend was. In 1899 kwam er een lichte beperking en was de bibliotheek geopend van 9 tot 1 en van 3 tot 7, ook op zaterdag. Voor het uitleenvolume, zie UB Gent, centraal archief, doos 22: Statistieken, 1882-1900.

54 UB Gent, centraal archief, doos 11: Centralblatt für Bibliothekswesen, februari 1887 (p. 83).

55 Tollebeek 2008, 81-92.

Bladzijde uit het dagboek van Paul Fredericq. Op 10 mei 1913 schenkt hij handschriften aan de bibliotheek, uit de nalatenschap van de Gentse politicus Paul Voituren, op 14 mei 'snuffelt' hij er in de collecties. Bron: Universiteitsbibliotheek Gent.

voor studenten lagen de letterkundige genoegens elders. Men liep bijvoorbeeld binnen in de leesbibliotheek van Herckenrath, waar men ook ter plaatse boeken kon lezen tegen betaling.⁵⁶ Verder konden studenten, afhankelijk van hun levensovertuiging of studierichting, de leeszaaltjes frequenteren van de Société Générale des Etudiants Libéraux, het Academisch Geschiedkundig Genootschap, De Rodenbach's Vrienden, 't Zal wel Gaan, de Cercle littéraire des Etudiants, de studentenafdeling van het Algemeen Nederlandsch Verbond of de Société des Etudiants Bulgares.⁵⁷ Al deze studentenverenigingen hadden een bibliotheekje ter beschikking van hun achterban; men kon er de krant lezen, of zijn cursussen blokken.

Toch was er één groep in de stad voor wie de stads- en universiteitsbibliotheek aan de Otto-gracht wel een centrale ontmoetingsplek vormde. Opnieuw ligt de verklaring in de collectie van de bibliotheek. Zij was gesticht met de handschriften en drukwerken van de kerkelijke en wereldlijke instellingen van het graafschap Vlaanderen tijdens het Ancien Régime; in het acquisitiebeleid zou de verwerving van 'Gentenaren' – handschriften en drukken uit Gent zelf – vervolgens centraal blijven staan. Vander Haeghen richtte zijn bibliotheeksmak hierop en zou een privéverzameling van ongeveer tienduizend stuks aanleggen, die hij beschreef in een

⁵⁶ Verbruggen en Vandevoorde 2005, 75-77.

⁵⁷ Zie het repertorium in Laureys 1986.

meerdere Bibliographie Gantoise (1858-1869), zijn magnum opus over de Gentse drukkerswereld. Enkele jaren na zijn aanstelling zou hij die privéverzameling overmaken aan de stads- en universiteitsbibliotheek die hij leidde. Tijdens zijn ambtstermijn wist hij de 'Section Gantoise' verder uit te bouwen tot het thematische zwaartepunt van de collectie; in 1900, toen D'Hoy deze afdeling fotografeerde, was ze aangegroeid tot een collectie van veertigduizend stukken en volumes, zonder de gravures van de Atlas de Gand mee te tellen.⁵⁸

Aan die collectie beantwoordde een bibliotheekgemeenschap, een gemeenschap van 'oudheidkundigen', waarin Vander Haeghen een van de spilfiguren was.⁵⁹ Fredericq, die goed met hem bevriend was, noemde de bibliothecaris 'de ziel van alles wat te Gent met wetenschap, kunsten en oudheidkunde in verband stond'.⁶⁰ Hun belangrijkste orgaan was de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde, waarvan hoofdbibliothecaris Vander Haeghen stichtend lid en bibliothecaris Paul Bergmans secretaris was.⁶¹ Die vereniging boog zich, in een lange traditie sinds 1830, op antiquarische wijze over het lokale verleden van Gent; ze bedreef geschiedenis, archeologie en speelde een nadrukkelijke rol in de zorg en bescherming van de stedelijke monumenten. Haar aanhang was betrekkelijk groot – in 1902 telde ze meer dan 250 leden – en bestond uit een mengeling van amateurs en autodidacten, vaak erudiete vorsers, en professionals uit de wereld van bibliotheek, archief en universiteit. Onder andere de Gentse professoren Fredericq en Henri Pirenne behoorden tot de stichtende leden.

In 1897, bij de honderdste verjaardag van de bibliotheek, hield Bergmans een lezing in de schoot van de Maatschappij, die hij begon met het onderstrepen van het belang van de bibliotheek voor het genootschap: de collectie was het arsenaal waar de leden voortdurend uit putten voor hun historische en oudheidkundige studies.⁶² Institutionele banden waren er ook. De verenigingsbibliotheek was ondergebracht in de stads- en universiteitsbibliotheek, en had er in 1906 een eigen zaal gekregen; kleinere ontmoetingen vonden daar plaats, zoals de redactievergaderingen van de *Guide illustré de Gand* (1910), die door de Maatschappij werd uitgegeven.⁶³

Behalve de Maatschappij maakten ook de Société des Arts, de Maatschappij der Vlaemsche Bibliophilen en de vereniging Les Amis de la Bibliothèque gebruik van de bibliotheeklokalen. Alle drie hadden ze niet toevallig een link met Vander Haeghen. 'Les Amis' had de hoofdbibliothecaris in 1907 opgericht als een orgaan dat de uitstraling van de bibliotheek moest behartigen en nieuwe schenkingen losweken; Fredericq was er de ondervoorzitter van.⁶⁴ Van de Société pour l'Encouragement des Beaux-Arts de Gand, zoals de vereniging voluit heette, was Vander Haeghen jarenlang secretaris.⁶⁵ De belangrijkste opdracht van dit kunstgenootschap betrof de organisatie van het driejaarlijkse Gentse kunstsalon. De Société kwam bijeen in de Ottogracht, en vierde er in 1909 het vijftigjarige jubileum van Vander Haeghen. De Maet-

⁵⁸ Section Gantoise. Gent, 1902.

⁵⁹ Vgl. over de 'oudheidkundige beweging' te Gent: Laleman 2013, 53-70 en Tollebeek 1998a, 23-55.

⁶⁰ Fredericq 1913.

⁶¹ Tollebeek 1998b, 107-132 en Berckmoes 1993.

⁶² Bergmans 1897, 3.

⁶³ Letterenhuis Antwerpen, B 475, archief Paul Bergmans: Brief van Bergmans aan Claeys, s.d.

⁶⁴ UB Gent, HS.3609: Amis de la Bibliothèque.

⁶⁵ Over Vander Haeghen en de Société des Arts, zie Van Peteghem 2014, 22-24; Parrez 2003-2004, 114-119 en Tahan-Vanroose 1998, 25.

schappy der Vlaemsche Bibliophilen ten slotte, een in 1839 opgericht editiegenootschap van historisch-filologische inslag, had Vander Haeghen sinds 1855 – hij was toen 25 jaar oud – in het bestuur: eerst als penningmeester, vanaf 1884 als voorzitter.⁶⁶ Het genootschap verzorgde bibliothele uitgaven van historische en letterkundige teksten uit het Nederlandse taalgebied; het benutte daarbij onder andere de collectie van de Ottogracht. Vander Haeghen zelf had in 1872-1881 in vijf delen een monument uitgegeven: handschrift 2469, het zestiende-eeuwse manuscript van Marcus van Vaernewijcks *Van die beroerliche tijden in die Nederlanden*.⁶⁷ Twintig jaar later was zijn voorzitterschap evenwel wat ingedommeld: 'Zitting der Vlaemsche Bibliophilen in de bibliotheek. Ferd. Vander Haeghen zit suffend voor', schreef Fredericq op 14 november 1897 in zijn dagboek.⁶⁸

In 1905 kon Vander Haeghen de antiquarische inslag van de bibliotheek nog verder versterken, door de bibliotheek uit te breiden met een tentoonstellingsruimte, een nieuwe zaal voor de Section Gantoise en een nieuwe ruimte voor de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde.⁶⁹ De eerste tentoonstelling was gewijd aan Auguste van Lokeren (1799-1872), de voortrekker van een vorige generatie Gentse oudheidkundigen.

Conclusie

'In de Bibl. ga ik snuffelen in Broedermin en Messenger der Gand van 1848 voor Stecher. Waarvan mijn vader zoo dikwijls vertelde. Hoe werk ik gaarne in dat tijdvak van 1848!', schreef Fredericq net voor oorlog in zijn dagboek.⁷⁰ De Ottogracht was een plek voor snuffelaars, voor historici en oudheidkundigen, die zich thuisvoelden in de krochten van het verleden, tussen het stof en patina van de eeuwenoude handschriften en oude drukken. De gewijde atmosfeer beroerde een dichterlijk aangelegde classicus, die in 1901 terugdacht aan 'die gelukkige oog-enblikken, gesleten tusschen de muren van die bibliotheek, die oude kapel van het Baudeloo-klooster'.⁷¹ De dichter Van de Woestijne was er op 1 juni 1901, 'om enkele biographische nota's te nemen' voor het theaterstuk *Carlos van Spanje* waar hij aan werkte. Aan Herckenrath schreef hij de dag voordien: 'Wellicht ontmoeten we daar elkander? Ik zou het wenschen.'

Literatuur

Apers, R., *Schets eener geschiedenis der universiteitsbibliotheek te Gent*. Gent, 1933.

Apers, R., 'De universiteitsbibliotheek', in: *Gedenkboek van de Rijksuniversiteit te Gent na een kwarteeuw Vervlaamsing (1930-31 - 1955-56)*. Gent, 1957, 70-85.

⁶⁶ Waterschoot 1990.

⁶⁷ Van Vaernewijck 1872-1881.

⁶⁸ UB Gent, HS.3704, Dagboeken Fredericq, 14 november 1897.

⁶⁹ De nieuwe lokalen waren afgestaan door het naburige atheneum aan de bibliotheek. In maart 1906 werden ze plechtig ingehuldigd.

⁷⁰ UB Gent, HS.3704, Dagboeken Fredericq, 15 mei 1913.

⁷¹ Rudelsheim, 'Ferdinand-Frans-Ernst Vander Haeghen', lxx.

- Arnaut, K., *Bibliotheken te Gent (1830-1890): structuur en betekenis*. Gent, 1983-1984 (onuitgegeven licentie-verhandeling).
- Berckmoes, M., *Honderd jaar geschiedenis van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent (1893-1993)*. Gent, 1993.
- Bergmans, P., *Centenaire de la Bibliothèque de la ville et de l'université de Gand 1797 - 3 mai - 1897*. Gent, 1897 en Université de Gand. Année académique 1898-1899. Ouverture solennelle des cours, 18 octobre 1898. Gent, 1898.
- Daelman, J., 'De volksbibliotheken van het Willemsfonds', in: M. Bots e.a. (eds.), *Het Willemsfonds van 1851 tot 1914*. Gent, 1993, 223-252.
- Danniau, F. & K. Looockx, 'Dossier UGent in cijfers', www.UGentMemorie.be/dossiers/ugent-in-cijfers [geraadpleegd 26 april 2017].
- Derolez, A., 'Oorsprong en beginjaren van de Gentse Universiteitsbibliotheek', in: *Boek en bibliotheek*, IV (1987) 9-15.
- Fredericq, P., 'Dood van Ferdinand vander Haeghen', *Volksbelang*, 25 januari 1913.
- Janssens, J., 'Van boekendepot tot openbare bibliotheek: de bibliotheken van de Ecoles centrales', in: P. Delsaerdt & E. Keyaert (eds.), *Abdijbibliotheken: heden - verleden - toekomst*. Antwerpen, 2005, 77-97.
- Laleman, M.C., 'De "archeologische beweging" in de aanloop naar 1913', in: *Impact. Wereldtentoonstelling Gent 1913*. Gent, 2013, 53-70.
- Laureys, B., *Bibliotheken te Gent (1891-1921): structuur en betekenis, repertorium*. Gent, 1986 (onuitgegeven licentieverhandeling).
- Musschoot, D., *Van Ottogracht tot Krook: het verhaal van de Gentse stadsbibliotheek (1804-2017)*. Gent, 2017.
- Nys, L., *Vooruit Gent 1913-2013. Feestlokaal - Kunstencentrum*. Gent, 2013.
- Parrez, E., *Het belang van Duitse beeldende kunstenaars op de Driejaarlijkse Salons (Gent-Antwerpen). Een bijdrage tot de studie van de Belgisch-Duitse betrekkingen in het fin de siècle (1880-1900)*. Gent, 2003-2004 (onuitgegeven licentieverhandeling).
- Pauwels, J., 'Het Boekenbezit van Jan Frans Willems, Prudens van Duyse En Philippe Marie Blommaert', in: *Spiegel der Letteren* 42, 2000, 259-95.
- Pauwels, J., 'Selling the Book Trade: The International Distribution of Nineteenth-Century Book Auction Catalogues from the Southern Netherlands', in: *Quaerendo* 38, 2008, 333-45.
- Roegiers, J., 'Een verborgen schatkamer. De bibliotheek van het bisschoppelijk seminarie te Gent', in: P. Delsaerdt & M. de Schepper eds., *Letters in de boeken. Liber Amicorum Ludo Simons*. Antwerpen, 2004, 227-235.
- Rudelsheim, M., 'Ferdinand-Frans-Ernst Vander Haeghen', in: *Gentsche Studentenalmanak*. 't Zal wel Gaan 38, 1901, lxvii-lxxxvi.
- Uyttenhove, P., & S. Van Peteghem, 'Ferdinand van Der Haeghen's Shadow on Otlet: European Resistance to the Americanized Modernism of the Office International de Bibliographie', in: W. Boyd Raymond (ed.), *European Modernism and the Information Society: Informing the Present, Understanding the Past*. Hampshire, 2008, 89-104.
- Schmook, G., 'Gewetensonderzoek 1940. Kleine, onvolledige, helaas soms persoonlijk getinte voorstudie tot de Geschiedenis van het Vlaamse Bibliotheekwezen, opgedragen aan allen, die een steentje offerden', in: *Bibliotheekgids* 19, 1940, 33-86.
- Schneiders, P., *Nederlandse bibliotheekgeschiedenis. Van Librije tot virtuele bibliotheek*. Den Haag, 1997.
- Simons, L., *Het boek in Vlaanderen sinds 1800. Een cultuurgeschiedenis*. Tiel, 2013.
- Tahon-Vanroose, M., *De vrienden van Scribe. De Europese smaak van een Gents mecenas*. Gent, 1998.
- Tollebeek, J., *Fredericq & Zonen. Een antropologie van de moderne geschiedwetenschap*. Amsterdam, 2008.
- Tollebeek, J., 'Geschiedenis en oudheidkunde in de negentiende eeuw: de Messenger des sciences historiques 1823-1896', in: *Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 113, 1998a, 23-55.
- Tollebeek, J., 'De "Messenger" en de Maatschappij: over geschiedbeschouwing te Gent, 1870-1914', in: *Handeling Der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* 52, 1998b, 107-132.
- Vandevoorde, H., 'In de Latemse thebaïde (10.04.1900-18.01.1904). Een brievenkroniek', in: H. Vandevoor-

- de (ed.), *Latems leven. Karel van de Woestijne en Sint-Martens-Latem*. Antwerpen, 2007a, 150-248.
- Vandevoorde, H., '... en de armoe mijner handen!' Inleiding', in: H. Vandevoorde (ed.), *Latems leven. Karel van de Woestijne en Sint-Martens-Latem*. Antwerpen, 2007b, 9-11.
- Vandevoorde, H., 'Herckenrath, Adolf (1879-1958)', s.d. <http://www.literairgent.be/lexicon/auteurs/herckenrath-adolf> [geraadpleegd 13 juni 2017].
- Woude, C.-Chr. Van der, *Boekenbezit en boekenconsumptie te Gent en omstreken 1770-1830*. Gent, 1985 (onuitgegeven licentieverhandeling).
- Van Peteghem, S., 'La restructuration de la bibliothèque de l'université de Gand (Belgique) ou: Comment la tour des livres d'Henry van de Velde sera transformée en une tour pour les livres et pour le public', in: M.F. Bisbrouck (ed.), *Bibliothèques d'aujourd'hui. A la conquête de nouveaux espaces*. Parijs, 2010, 176-180.
- Van Peteghem, S., 'Grand Seigneurs. Hoe de Gentse collecties groeiden vanuit de negentiende-eeuwse kunstgenootschappen', in: *Hommage Robert Hoozee*. Gent, 2014, 22-24.
- Van Rysselberghe, Ch., *Projet d'appropriation des bâtiments de l'ancienne Ecole du Génie civil, rue des Foulons à usage de Bibliothèque*. Gent, [1892].
- Van Vaernewijck, M., *Van die beroerlike tijden in die Nederlanden en voornamelick in Ghendt 1566-1568* (Vander Haeghen, F. ed.). Gent, 1872-1881.
- Verbruggen, C. & J. Carlier, '“Wat zullen de kinderen lezen?” Een sociaalkritische en feministische invulling van goede kinderliteratuur', in: Brood & Rozen. *Tijdschrift voor de geschiedenis van sociale bewegingen* 16, 2011/2, 5-41.
- Verbruggen, C. & H. Vandevoorde, 'Le palais du livre. Het Gentse boekwezen in en rond de Veldstraat', in: Defoort, H. en De Vuyst, W. (eds.), *Veldstraat/Gent*. Tielt, 2005, 70-79.
- Vermeulen, A.M., 'Determinanten van het alfabetisatieproces te Gent in de 19de Eeuw', in: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* 38, 1984, 125-140.
- Voisin, A., *Recherches historiques et bibliographiques sur la Bibliothèque de l'Université et de la Ville de Gand*. Gent, 1839.
- Waterschoot, W., *De Maatschappij der Vlaemsche Bibliophilen*. Wildert, 1990.
- Wuyts, J., *Ze spreken boekdelen: de ontwikkeling van de universiteitsbibliotheek en de privécollecties van professoren aan de Rijksuniversiteit Gent, 1836-1911*. Gent, 2016 (onuitgegeven masterscriptie).